

Meer dan een mensenmassa

In de *Horae Canonicae*, de gedichtencyclus van W.H. Auden over Goede Vrijdag (voor *Liter* voortreffelijk vertaald door Johan Snel), is in het derde deel, getiteld 'Sext', sprake van de massa die geobsedeerd toekijkt bij de executie van Christus. Naast de machthebbers die het vonnis over Christus uitspraken en de uitvoerders van dit vonnis is de massa de derde partij die verantwoordelijk is voor het drama van de kruisdood. Maar van deze drie partijen wordt bij uitstek de massa door Auden getekend als het instrument van de vorst van deze wereld – de satan.

Johan Snel wijst er in zijn toelichting bij de cyclus terecht op dat Auden elders ook heeft geschreven over het fenomeen van 'de massa'. Auden plaatste haar daar in een driedeling naast een *maatschappij* en een *gemeenschap*. Maar waar Snel niet op wijst – en ook Kirsch niet in zijn boek over Auden en het christendom –, is dat Auden deze driedeling ook toepaste op de poëzie zelf. Een massa was voor hem een ménsenmenigte, maar tegelijk ook meer.

Auden schreef er over in *The Virgin & The Dynamo*, een artikel opgenomen in *The Dyer's Hand*. Hij legt daarin eerst uit waarin een massa zich onderscheidt van een maatschappij enerzijds en een gemeenschap anderzijds. Een massa, aldus Auden, houdt niet van zichzelf noch van iets of iemand anders. Een maatschappij daarentegen houdt alleen van zichzelf. Maar een gemeenschap is een groep mensen verenigd door de liefde voor iets of iemand buiten henzelf. Ongeordend – gereglementeerd – liefdevol: zo zou je het onderscheid kunnen samenvatten.

Verderop in het artikel past Auden dezelfde driedeling toe op het maken van poëzie. Ik laat Auden zelf aan het woord (vertaling en cursivering zijn van mij):

De inhoud van een gedicht is opgebouwd uit een *massa* van herinnerde gevoelsgebeurtenissen, waarvan de belangrijkste de herinneringen aan ontmoetingen met heilige wezens of gebeurtenissen zijn. Deze massa probeert de dichter om te zetten in een *gemeenschap* door haar vorm te geven in een verbale *maatschappij*. Zo'n maatschappij heeft, net als bestaande maatschappijen, zijn eigen wetten; zijn wetten van prosodie en syntaxis zijn analoog aan de wetten van de geneeskunde en scheikunde.

De driedeling werd door Auden dus ook gebruikt als instrumentarium voor zijn poetica. En met deze driedeling toonde hij hoe belangrijk de vormgeving voor de poëzie was. Poëzie is een manier om de chaos te temmen, de ordeloosheid de baas te worden. Voor wie Audens leven en werk kent is dit geen verrassing. Johan Snel wijst er in zijn toelichtend artikel bij de *Horae Canonicae* op dat Auden een punctueel man was. Hij leefde stipt volgens de klok. En ook zijn werk kende een grote vormvastheid. Benno Barnard (in: *Dichters van het avondland*) spreekt zelf over een 'diep verlangen naar stramien, voorschrift, regels, verfijnde gestrengheid.'

Onder dat verlangen naar orde speelde echter nog iets anders een belangrijke rol. Herman Servotte (tot aan zijn overlijden in 2004 hoogleraar moderne Engelse literatuur in Leuven) heeft er ooit op gewezen dat het werk van Auden in hoge mate bepaald werd door diens ontdekking van de menselijke heteronomie. Een aantal gebeurtenissen in het leven van Auden speelde bij deze ontdekking

een belangrijke rol. Ik stip er twee aan: een religieuze ervaring van een liefdevolle macht én een totaal tegenovergestelde ervaring.

In 1933, toen Auden leraar was, zat hij op een zomeravond met collega's in het gras. Hij voelde zich opeens overweldigd door een kracht die onweerstaanbaar was en die van buitenaf kwam. Hij schreef er zelf dit over: 'Voor het eerst in mijn leven wist ik precies – omdat ik het dankzij die kracht zelf aan het doen was – wat het is om je naaste lief te hebben als jezelf.' Een overweldigende ervaring van liefde die Auden niet anders kon duiden dan als een religieuze ervaring. Hij noemde het dan ook 'een visioen van agape'. Hoewel deze ervaring indruk op hem maakte zakte deze toch ook weer weg. Maar wonderlijk genoeg werd de herinnering eraan jaren later weer gewekt door een volledig tegengestelde ervaring: de ontdekking van demonische krachten in zichzelf. In het begin van de jaren veertig (Auden was kort daarvoor geëmigreerd naar Amerika) heeft hij in een vlaag van blinde woede gepoogd zijn geliefde Chester Kallman te wurgen toen deze bekende een andere minnaar te hebben. De poging mislukte, God zij dank. Maar zij heeft een stempel op zijn leven gedrukt. Hij heeft er veel later in bedekte termen zelf over geschreven. Hij was – zo schreef hij – 'in de macht van demonische krachten, beroofd van zelfcontrole en zelfrespect.'

Deze inktzwarte gebeurtenis was voor Auden de belangrijkste aanleiding om definitief terug te keren in de schoot van de moederkerk, de *Church of England*. De religie en haar rituelen boden hem een houvast tegen de kwade krachten die hij in en buiten zichzelf had ontdekt. In de kerk vond hij bovendien een vorm voor de agape die hij ooit had ondervonden tijdens de genoemde religieuze ervaring. De kerk werd voor hem dan ook het toonbeeld van wat een gemeenschap moet zijn: een groep mensen, verenigd door een liefde voor iemand buiten henzelf. Auden betitelde de kerk als een 'gemeenschap in actie'. Daarmee bedoelde hij geen politieke of maatschappelijke actie, maar het samen de liturgie vieren volgens de voorgeschreven regels. Wéér die orde dus. De parallel met de poëzie is niet toevallig. Barnard schrijft: '[...] tussen liturgie en prosodie bestond voor hem geen wezenlijk verschil.'

Terug naar de massa waarmee dit artikel begon. Je zou kunnen zeggen dat zowel Audens leven als zijn werk in het teken stonden van de transformatie van de massa in een gemeenschap. Zijn leven, omdat hij in de liturgie van de kerk het middel vond waarmee destructie en zelfzucht werden omgesmeed tot een gedeelde liefde. Zijn werk, omdat het dichten zelf een transformatie is van een massa diffuse gevoelsherinneringen in een geordende gemeenschap van woorden. Misschien geven de *Horae Canonicae* wel het beste beeld van deze transformatie in leven en werk van Auden. Want ze behoren niet alleen tot het hoogtepunt in zijn poëtische werk, ook de transformatie van mensenmassa in de gemeenschap van de kerk is er in te ontdekken.

De mensenmenigte die zo indringend wordt beschreven in 'Sext' valt in de loop van de Goede Vrijdag uit elkaar. Er blijft niets van over. Niets? In 'Lauden', het laatste gedicht uit de cyclus, dat speelt in de vroege morgen van Stille Zaterdag, is een glimp van een nieuwe gemeenschap te zien. Er wordt gesproken over een 'kleppend klokje': een kerkklok die de mensen roept tot een 'gemeenschap in actie'. Middenin dit gedicht staan de woorden: 'Mensen worden zich van hun naaste bewust; / God zegene de mensen van kust tot kust.' Middenin – dat kan voor een dichter met zoveel liefde voor vorm niet toevallig zijn. *Ze vormen de kern waar het om draait*. Hier vallen poëzie en religie samen: beide dienen de transformatie van een massa in een gemeenschap.